

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Іванов Олександр Юрійович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави
і права Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Лексика російського пропагандистського дискурсу сформувалася в найбільш близькому до сучасного вигляді наприкінці першої чверті XIX ст., а саме в контексті подій, відомих як облаштування Європи після Віденського конгресу 1815 р. Проведений за результатами наполеонівських воєн, цей один із перших міжнародних форумів легітимізував кордони повоєнних держав як непорушні та гідні поваги. Суголосні ідеї висловлювалися в ході переговорів держав-учасниць Тридцятилітньої війни в межах ухвалення тексту Вестфальського миру 1648 р., однак тоді вони були марковані деякими рисами феодалізму (зокрема, щодо васальної залежності держав одна від одної). Зазначене свідчить про доволі стрімкий прогрес європейської суспільно-політичної думки щодо міжнародної суб'єктності державних утворень. У той же час, саме на рубежі XVIII–XIX ст. російські володіння найскоріше, ніж будь-коли, приростали новими територіями, і процес цей, попри явно експансіоністські методи, використані в ході нього, до сьогодні подається в московській історіографії як «природний і закономірний».

Сучасні західні фахівці, зокрема патріарх англійської історичної науки Н. Дейвіс, характеризують зовнішньополітичну стратегію російської імперії в досліджуваній період за допомогою терміна «блискавична експансія». Разом з тим, представник вітчизняної наукової діаспори О. Субтельний підрахував, що впродовж зазначеного часу щорічний приріст території російської імперії складав близько 120 км². Також цей дослідник установив, що загальна площа московії з середини XV ст. до 1914 р. збільшилася майже в 1000 разів. Ці та ряд інших фактів переконливо засвідчують, що подібна динаміка була би неможливою без застосування примусових заходів до народів, що попередньо населяли землі, включені до імперських володінь. У зв'язку з цим закономірно постає питання про особливий набір засобів та методів експансії, яка набувала систематичного характеру і, відповідно, вимагала належного ресурсного забезпечення. Істотно, що обсяг

застосованого в кожному випадку інструментарію мав бути виправданим з точки зору цілей, які передбачалося досягнути.

Назагал московська державність формувалася загарбницьким способом ще від часів свого зародження наприкінці XIII ст., а на момент першої чверті XIX ст. вже мала у своєму арсеналі відпрацьовані ідеологічні постулати, що становили базис її звичного існування. Позаяк саме в означеному вимірі складалася канва механізму російської експансії, то сутність останнього може бути розкрита виключно з урахуванням особливостей московитського ідеологічно-пропагандистського інструментарію. Зокрема, джерелознавче дослідження документального корпусу, масово продукованого імперським державно-владним апаратом, засвідчує широке використання придворними високопосадовцями загальноприйнятого для країн європейської цивілізації понятійного апарату в не властивому для нього значенні. Наперед зазначимо, що подібний підхід укорінився в московському експансіонізмі достатньо глибоко, продовжуючи зберігати домінуюче становище й до сьогодні.

Висвітлюючи вкорінення в російському імперському дискурсі прийому підміни понять, доцільно звернутися до кількох крайніх десятиліть XVIII ст., що безпосередньо передували утвердженню відверто експансіоністських рис у зовнішньополітичному курсі імперії Романових. Так, наприклад, значний дослідницький інтерес у цьому плані становить політика царського двору щодо молоді держави США, становлення котрої в якості самостійного суб'єкта міжнародних відносин якраз відбувалося на той час. Доцільно взяти до уваги положення «Декларації Катерини II урядам Англії, Франції та Іспанії» від 28 лютого 1780 р., де, серед іншого, наголошувалося на «первісному праві народів, яке кожна нація може справедливо вимагати для себе». Виходячи зі змісту англійських, французьких та іспанських інтересів того часу щодо американського регіону, стає очевидною позиція російського двору як своєрідного арбітра, що нібито стає на допомогу новоствореному союзу колоній, які прагнуть утвердити своє право на незалежне існування. Разом з тим, хронологічно суміжні з виданням зазначеного документа відверто загарбницькі заходи Катерини II щодо Речі Посполитої, Кримського ханства та Гетьманщини ставлять під сумнів змістове наповнення згаданого «первісного права народів» у розумінні царедворців. Йдеться не про що інше, як винятково про створення інформаційного приводу для відволікання світової спільноти від експансіоністських дій росіян в інших регіонах.

Спекуляція терміно-поняттям «право» ставала для урядовців російської імперії тим більш властивою, що сильніше віддалялися від мірил законності та справедливості їхні дії. Зокрема, у «Маніфесті про

прийняття під російську державу півострова Кримського, острова Тамань і всієї Кубанської сторони» від 8 квітня 1783 р. та ж таки Катерина II проголошувала належність усіх цих територій російській короні на підставі «перемог російської зброї». Видання цього маніфесту було лиш символічною дією, що вінчала багаторічні акції московитів із підриву внутрішньої стабільності кримськотатарської держави з метою окупації належних їй стратегічно привабливих земель. Зазначення про здобуття воєнної переваги над попередніми володільцями окупованих росією регіонів у якості начебто юридичної підстави панування над ними є проявом нічого іншого, як самостійного визначення московським режимом критеріїв законності чи незаконності власних дій на міжнародній арені. Такий підхід цілком узгоджується з уподібненням волі російського монарха та проявів вищої (божественної) справедливості у вигляді вседозволеності керманіча московії та зневажання ним будь-яких принципів світового порядку.

Перекручування розуміння права та пов'язаних із ним понять у руках кремлівських ідеологів перебуває в нерозривному зв'язку з апелюванням до релігійної тематики, а саме московського православ'я як однієї з так званих «скреп» російського режиму. Наріжним каменем у цьому плані є трактування війни та миру крізь призму біблійного тлумачення. У тексті священної книги християн війна згадується як одна з «хвороб людства», що нібито повинні визнавати й московські священнослужителі. Водночас, проголошена в обхід канонічного порядку церква у своєму служінні виходить з того, що «не забороняє своїм чадам брати участь у війнах на захист православної віри, Вітчизни і одновірців». Очевидне уподібнення захисту віри і вітчизни, що аж ніяк не узгоджується зі статусом православ'я як релігії без «національного» забарвлення. Більше того, виправдані в наведений спосіб агресивні дії в устах московитів називаються «священною війною», а їх безпосередні учасники розглядаються як «сподвижники жертвовної християнської любові». Йдеться фактично про своєрідне благословення будь-яких воєн, ініційованих за волею московського правителя. «Жертвовність» воїнів – ніщо інше, як їхня повністю сліпа покірність монархові та його забганкам.

Наріжним каменем російської пропаганди саме в першій чверті XIX ст. стало поняття вітчизни, а точніше той зміст, який у нього вкладали імперські урядовці. Як зазначалося вище, стрімке зростання територіальних просторів московського царства, а потім і російської імперії заперечує миролюбний характер цього процесу. Підтверджують це й історичні факти щодо «примусу до послуху» тих народів, які на сьогодні умовно групуються в тюркські та фіно-угорські. Процес їх підкорення розпочався з середини XVI ст., коли за доби Івана Грозного

так звані «експедиції» провадили експансію у східному напрямі, дійшовши аж до просторів Сибіру та Крайньої Півночі. Позбавлені власної державності та батьківщини поза межами московських володінь, ці етноси піддавалися планомірній національній асиміляції. Апогеєм останньої стало «присвоєння» підкореним етнічним групам найменування «росіян» (пізніше – «етнічних росіян») із проголошенням Петром I російської імперії в 1721 р. Виходить, що новоспеченим «росіянам» нав'язувалося розуміння держави-окупанта в якості їхньої вітчизни з усіма похідними від цього атрибутами (зокрема, згаданим вище сакралізованим обов'язком брати участь у «священній війні»).

Керуючись наведеною логікою, розглянемо поняття вітчизняної війни з точки зору його сутнісної інтерпретації в російському імперському дискурсі. Зокрема, саме так іменується в московській історіографії широко відоме франко-російське протистояння 1812 р. Версія про те, що це були буцімто «вимушені заходи» для захисту російської імперії від підступного Наполеона Бонапарта, руйнується буквально одним аргументом. Суть його полягає в тому, що приводом для воєнних дій стало порушення царем Олександром I умов Тільзітського договору 1807 р. шляхом створення загрози нападу на Пруссію. Як гарант її безпеки, Французька імперія вимушена була вдатися до дій у відповідь на такі кричущі провокації. Карта розгортання російського війська в 1810–1812 рр. засвідчує його спрямування на взяття під контроль придунайського регіону з метою забезпечення доступу до судноплавства найдовшою європейською річкою. Виходить, що вітчизняна війна в тому розумінні, як її трактують московіти, зводиться до участі окупованих народів під прапором свого загарбника в утвердженні його хизацьких інтересів поза межами територіальних володінь російської монархії. Останнє є ключовим при визначенні поняття захисту вітчизни, здійснення якого поза її територією виглядає щонайменше абсурдно.

Таким чином, побудова понятійного апарату російського імперського дискурсу впродовж періоду на рубежі XVIII–XIX ст., відомого як «блискавична експансія», позначена вкоріненням у ньому такої невід'ємної риси, як спотворення сутності загальноприйнятих категорій – держави, права, моралі, церкви, християнства, війни, миру, вітчизни та її захисту. Головним чинником, що спровокував такі тенденції, виступає ніщо інше, як загарбницька сутність російської держави, яскраво і чітко відображена в її експансіоністській ідеології. Пропаганда та дезінформація усталились як неодмінні рушії формування фейкової національної ідеології населення цієї країни, підміняючи собою його ціннісно-культурний світогляд (у тому числі, правовий). Викладені в доповіді положення складають методологічну

основу для джерелознавчого дослідження російських документів державного походження в історії та сучасності.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-20>

НЕОБХІДНІСТЬ ОЧИЩЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ВІД ПРОМОСКОВСЬКИХ НАРАТИВІВ – ЯК ВАЖЛИВИЙ КРОК ДО ПОВНОЇ ПЕРЕМОГИ НАД ВОРОГОМ

Когут Марина Геннадіївна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Історія України багата на різноманітні події, які впливали на формування нашої національної свідомості та ідентичності. Але, на жаль, в історії України також існують московські (промосковські) наративи, які є несправедливими та спотворюють дійсність. Це відчувається як в загальних історичних тенденціях, так і в питанні розвитку державно-правових відносин на теренах нашої держави.

Одним із прикладів московських наративів є ідея, що Україна – це частина московії та, що українська нація не має власної історії державотворення. Однак, якщо попередній наратив є дуже явним і в пересічній освіченої людини викликає обурення, то існують і більш продумані приховані тези, які вимагають ширшого дослідження з метою відновлення історичної пам'яті та справедливої історії.

Один із шляхів боротьби з московськими наративами – це усунення їх із джерел інформації та заміна їх правдивою історією. Наприклад, в освітній сфері необхідно використовувати підручники, які відображають історію України очищену від викривлених фактів та доповнену тими історичними подіями, які справді мали місце.

Саме з цією метою, одним із аспектів дослідження правдивої історії є аналіз витоків української державності не від Київської Русі (як нам нав'язували промосковські наративи), а ще задовго до виникнення цього державного утворення. Відновлення даної історичної справедливості дасть змогу не лише позбутись нав'язаної ідеї про братність українців з теперішніми москвитами, але й допоможе